

Herb Brześcia Kujawskiego

23.10.2008.

Â pobierz herb-(plik zip)Tradycje heraldyczne Brześcia Kujawskiego

Â Â Â Brześć Kujawski należy do grupy miast polskich o bogatej tradycji heraldycznej. W Polsce herby miejskie upowszechniły się dopiero w XVI w., jednak mają one również średniowieczny rodowód. Początki herbów poszczególnych miast związane są najczęściej z godłami wyobrażonymi na używanych przez nie pieczęciach, w niektórych przypadkach już od XIII w. Godła te służyły często jako pierwowzór herbu miasta, który szczególnie w dużych ośrodkach miejskich nie ulegał większym zmianom od wieków średnich przez następne stulecia. Uzyskanie przez Brześć prawa miejskiego przed 1250 r. za sprawą księcia Kazimierza Konradowica wyniosło to miasto do rangi najważniejszych ośrodków Kujaw. Po śmierci Kazimierza w 1267 r., władztwo kujawskie podzielone zostało między jego synów, a Brześć przypadł Władysławowi Łokietkowi, stając się stolicą niewielkiego księstwa. Wydarzenia z początku XIV w., kiedy to Łokietek walczył o koronę polską, ukazały ważną i aktywną polityczną rolę miasta, które wydatnie wspomogło księcia (od 1306 r.) w zabiegach zjednoczeniowych Polski. Najstarsze zachowane pieczęcie miasta pochodzą z tego właśnie okresu i stanowią one pierwowzór herbu Brześcia, spajającego trzy wątki charakterystyczne dla sfragistyki miejskiej. Widoczne są one zwłaszcza na dwóch wielkich pieczęciach z pierwszej połowy XIV w. Ukazują one potężny, ceglany mur miejski, blankowany z bramą o sklepieniu łukiem trójlistnym ostrym (o zamkniętych wrotach) z trzema wieżami blankowanymi, z których środkowa najwyższa. W każdej wieży po dwa okna romańskie w pas (otwarte), a w wieżach bocznych oprócz okien furta (także otwarta). Na środkowej, najwyższej wieży, poniżej okien, trójkątna tarcza herbowa z godłem książąt kujawskich (połurzeł i połulew). Między wieżami przedstawione dwie postacie świętych patronów z prawej św. Stanisław biskup, w infule na głowie i z pastorałem w lewej ręce oraz błogosławiący ręką prawą, z lewej strony św. Piotr z dwoma kluczami.

Â Â Â Geneza symboliki eksponowanej na XIV-wiecznych pieczęciach Brześcia sięga drugiej połowy XIII w. Zamieszczona bowiem na środkowej wieży trzcza z herbem kujawskiej linii Piastów połurzeł i połulew, wystąpiła dopiero w sfragistyce synów Kazimierza Konradowica. Godło to widnieje na pieczęci księcia Siemomysła znanej z 1268 r. oraz na jego pieczęci odwrocia. Kolejni książęta kujawscy używali już konsekwentnie herbu swej linii dynastycznej, stąd spotykamy go na pieczęciach Leszka Czarnego, Władysława Łokietka, Leszka Siemomysłowica oraz Przemysła Siemomysłowica. Omawiane zatem pieczęcie miejskie Brześcia Kujawskiego mogły powstać po 1268 r. Motywy umieszczenia herbu kujawskiego na pieczęci miasta związane były prawdopodobnie z chęcią podniesienia prestiżu Brześcia, wypuklając jego stołeczność, jako głównej (od 1275 r.) siedziby książąt kujawskich. Ponadto uwzględniając chronologię powstania jednej z XIV-wiecznych pieczęci, która powstała przed 1332 r. (tj. przed zajęciem miasta przez Krzyżaków), a być może niedługo po 1306 r., kiedy to nastąpiło odnowienie władzy Łokietka nad Kujawami, za wydatnym wsparciem mieszczan brzeskich, Władysław chcąc się odwdziżyć miastu mógł mu ofiarować m.in. godło miejskie, ubogacone herbem książęcym.

Â Â Â Innym wątkiem pomagającym rozświetlić genezę godła miejskiego Brześcia są umieszczone na XIV-wiecznych pieczęciach postacie św. Stanisława i św. Piotra, figur, które zajmowały poczesne miejsce w polskim panteonie świętych. Umieszczenie powyższych patronów w godle nie było przypadkowe, bowiem wzniesiony na terenie Starego Brześcia pierwotny kościół parafialny nosił wezwanie właśnie św. Piotra i św. Pawła. Święty Stanisław, biskup męczennik, był natomiast patronem idei zjednoczenia Polski. W początkach XIV w. jego protekcja była szczególnie potrzebna Łokietkowi. Wyniesienie na ołtarze w Asyżu św. Stanisława, w którego kanonizacji starali się książęta polscy m.in. ojciec Władysława, Kazimierz Konradowic, miało pomóc w scaleniu na nowo Królestwa Polskiego, tak samo jak cudownie zrosły się członki biskupa męczennika. Rozprzestrzeniający się w Polsce intensywnie od drugiej połowy XIII w. kult św. Stanisława, niósł ze sobą ideę zjednoczenia kraju. W Brześciu wyrazem adaptacji tego kultu, jak i samej idei było wzniesienie nowej świątyni parafialnej pod wezwaniem św. Stanisława, w lokacyjnym mieście, staraniem ojca Łokietka, księcia Kazimierza. Na pieczęciach postać św. Stanisława po raz pierwszy została umieszczona w 1281 r. przez księcia sieradzkiego i krakowskiego Leszka Czarnego, starszego, przyrodniego brata Władysława Łokietka. Figuruje ona w na godle pieczęci obok herbu książąt kujawskich. Zespół symboli zawartych w ikonografii pieczęci Leszka przeszedł następnie na pieczęć Krakowa, którego książę ten był wówczas władcą. Władysław Łokietek, faktyczny zjednoczyciel Królestwa Polskiego, kontynuując ideę Leszka Czarnego, przejął po nim także symbolikę. Za jego to sprawą, ale i zapewne samych mieszczan brzeskich, którzy aktywnie wspomogli swego księcia w walce o tron krakowski, schemat ikonograficzny pieczęci Brześcia przeniesiony został zapewne z pieczęci Krakowa. Tym też tłumaczy się, że w Brześciu wystąpił na pieczęci św. Stanisław zamiast zgodnie z wezwaniem pierwotnego brzeskiego kościoła parafialnego św. Piotr i św. Paweł. Symbolika godła pieczęci Krakowa i Brześcia Kujawskiego, wyrażona przez figurę św. Stanisława i herb książąt kujawskich, nie mających żadnych odpowiedników wśród polskich średniowiecznych pieczęci miejskich, wyraźnie informuje o programie politycznym zjednoczenia Polski przez Piastów kujawskich. Zamieszczony w godle miejskim Brześcia Kujawskiego herb kujawskiej linii Piastów był manifestacją władzy zwierzchniej. Ten

współkonstyтуujący godło brzeskie herb, podobnie jak w herbie Poznania i np. Krakowa informował zarówno o właścicielach i założycielach ośrodka pochodzących z Piastów kujawskich, a następnie zmienił swą treść, by wskazywać na ziemię, której Brześć był stolicą. Podobieństwo wątku ikonograficznego pieczęci Brześcia Kujawskiego, Krakowa i Poznania jest charakterystyczne dla sfragistyki miejskiej wieków średnich. Różnice jakie występują w ich godłach dotyczą jedynie patronów miasta Brześć mał św. Stanisława i św. Piotra, Kraków św. Stanisława i św. Wacława a Poznań św. Piotra i św. Pawła.

Od XIV w. Brześć dysponował też pieczęciami mniejszymi. Na znanych nam dwóch egzemplarzach z XIV w. eksponowana na nich symbolika jest uproszczonym wyobrażeniem z pieczęci wielkich. Widzimy na nich okazały mur miejski, blankowany z bramą gotycką o zamkniętych wrotach, trzy wieże z czego środkowa najwyższa z trójkątną tarczą herbową z godłem książąt kujawskich nakryta jest spiczastym dachem, dwie boczne natomiast w jednym przypadku są blankowane, w drugim nakryte spiczastym dachem. Pomiędzy wieżami zarys postaci (kreski pogrubione w środku wysokości) świętych patronów. Prawie identyczne wyobrażenie widnieje na pieczęci z XV w., z tą jednak różnicą, że rytownik wykonał ją bardziej nieudanie (nieczytelna tarcza z herbem książąt kujawskich oraz pomiędzy wieżami nieudana próba powtórzenia wyobrażeń świętych patronów drzewca zakończone zgrubieniami). Dalsze przeobrażenia godła miejskiego miały miejsce w XVI w. Na wykonanej w XVI w. pieczęci, funkcjonującej co najmniej do połowy XVII w., widzimy mur miejski z trzema wieżami w formie nietkniętej, tarczę z nieczytelnym herbem książąt kujawskich umieszczoną na środkowej, najwyższej wieży przykrytej spiczastym dachem zwieńczonym kulą i dwie postacie między wieżami, z tymże w miejsce jednego z patronów (św. Piotra), umieszczono figurę klęczącą (burmistrza) z rękami złożonymi do modlitwy, zwróconą w lewo, ku postaci znajdującej się pomiędzy wieżą lewą a środkową - św. Stanisława z pastorałem.

O herbie Brześcia Kujawskiego informował także pod koniec XVI w. Bartosz Paprocki, który widząc w nim podobieństwo z herbem Krakowa, bardzo swobodnie potraktował jego faktografię, doprowadzając do go widocznych zniekształceń. Opisując herb miasta stwierdził, że godło jego tworzył ceglany mur miejski, blankowany z bramą o otwartych wrotach, w której przejeździe umieszczony był Orzeł bez korony, zwrócony w lewo, powyżej zaś linii muru widniały trzy wieże blankowane, z których środkowa była najwyższa.

W XVII w. (zapewne w drugiej połowie), powstała nowa pieczęć Brześcia, odtwarzająca pierwotny wątek ikonograficzny, czyli w miejsce klęczącej postaci burmistrza przywrócono figurę św. Piotra. Widoczne zmiany w wyobrażeniach napieczętnych godła miasta zachodzą w XVIII w. Z tego okresu znamy 3 pieczęcie. Pierwsza wyobraża mur miejski z otwartą bramą, w której umieszczono półtora krzyża (godło szlacheckie herbu Prus), powyżej zaś linii muru widnieją trzy wieże. Brak jest postaci patronów i tarczy z herbem książąt kujawskich. Druga pieczęć, odcisnięta na dokumencie w 1777 r., ukazywała mur miejski z trzema wieżami, z których środkowa przykryta była kopułą, a w murze zamiast jednej bramy trzy furty. Trzecia, osiemnastowieczna pieczęć, użyta w 1790 r., nie przedstawiała muru miejskiego i wież lecz jabłko królewskie, bądź głowę św. Jana Chrzyciela. Pieczęć ta o niejasnym wyobrażeniu należała zapewne do burmistrza Brześcia, gdyż użyta została na dokumencie wystawionym właśnie przez tego urzędnika (legenda pieczęci niestety została całkowicie zniszczona).

W okresie zaborów miasto zaprzestało używać pieczęci ze swoim pierwotnym wątkiem ikonograficznym. Jak świadczą pieczęcie, Brześć posługiwał się herbem państwowym Księstwa Warszawskiego, a po 1815 r., herbem Królestwa Polskiego, a także guberni warszawskiej. W przeciwieństwie do wcześniejszych pieczęci, poczynając od XIV w., których napis otokowy był w języku łacińskim, w czasie porozbiorowym większość pieczęci miasta Brześć była zaopatrzona legendą w języku rosyjskim. W 1847 r., gdy ówczesny rząd przystępował do przeprowadzenia reformy administracyjnej, na którą składało się także m.in. ustalenie herbów miejskich, za wzór herbu miasta Brześć Kujawski wzięto zniekształcone względem pierwotnego wzoru godła przedstawienie ikonograficzne z XVI-wiecznego Herbarza Bartosza Paprockiego. I taką wersję godła, którego miasto nigdy nie używało, przestano carowi do akceptacji w 1847 r. W okresie międzywojennym XX w. Brześć Kujawski, podchodząc do sprawy dość swobodnie w zakresie zachowania poprawności faktograficznej herbu, używał godła zaprezentowanego przez Bartosza Paprockiego. W okresie PRL-u miasto powróciło do pierwotnego wyobrażenia herbu widniejącego na średniowiecznych pieczęciach Brześcia.

Jak wykazano w materiale historycznym najstarsze wizerunki godła miasta Brześć, zachowane na średniowiecznych pieczęciach miejskich nie różnią się zbyt od siebie. Symbolika eksponowana w ikonografii tych pieczęci trwała do XVII w. Późniejsze zmiany w herbie wprowadzały systematyczny chaos faktograficzny, co w konsekwencji doprowadziło w XIX w. do posługiwania się przez miasto aż do II wojny światowej, herbem z godłem, którego nigdy wcześniej nie używało. Do pierwotnego wizerunku herbu wrócono dopiero w okresie PRL. Chcąc odświeżyć i unowocześnić godło miasta, nadając mu bardziej współczesny charakter, by mogło służyć także Gminie Brześć Kujawski, wskazane jest przy opracowywaniu nowych weksyliów odwołać się do najstarszych przekazów źródłowych. Należy też pamiętać, by przy procesie tworzenia znaków samorządowych zachować jak najwięcej cech odpowiadających okresowi staropolskiemu. Współczesne weksylia Brześcia Kujawskiego muszą zatem łączyć w sobie

bogactwo średniowiecznej tradycji heraldycznej i ponadczasową estetykę. Ekspozycja ich przez władze i mieszkańców Miasta i Gminy ma bowiem przysparzać im dumy i chęć identyfikowania się z nimi.

Herb

Wychodząc z założenia, że wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, w heraldyce samorządowej, należy reaktywować stare, historyczne herby a nie tworzyć nowe. Komponując projekt herbu Brześcia Kujawskiego starano się zachować jak najwięcej wątków ikonograficznych pochodzących z okresu średniowiecza. W ten sposób herb nie pozbył się oryginalnego, historycznego wyobrażenia i zyskał świeżość oraz większą czytelność. Projekt herbu zakłada umieszczenie godła w tarczy późnogotyckiej, zwanej też hiszpańską, jak to zaleciło I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne (8 października 1999 r.). Tarcza ta jest zaokrąglona od dołu o proporcjach wysokości do szerokości jak 7 : 6.

Proponowany projekt herbu oparty jest na godle średniowiecznych i nowożytnych pieczęci miasta Brześć Kujawski z przedstawieniem miejskiego muru z trzema wieżami, nad którym stoją dwaj święci patronowie miasta.

W polu białym ceglany mur miejski, blankowany, czerwony z bramą złotą, o sklepieniu łukiem trójlistnym ostrym, okutą zawiasami czarnymi, zamkniętą. Powyżej linii muru trzy wieże ceglane, blankowane, czerwone, z których środkowa najwyższa. W każdej wieży po dwa okna romańskie, otwarte, z prześwietem, a w wieżach bocznych oprócz okien furta, otwarta, z prześwietem. Na wieży środkowej, poniżej okien, trójkątna tarcza herbowa z godłem kujawskiej linii Piastów, w kształcie i kolorach ogólnie przyjętych, a mianowicie w polu złotym połuorzeł czerwony i połulew czarny. Pomiędzy wieżami, nad murem, postacie patronów z prawej św. Stanisława biskupa męczennika, w infule złotej ze srebrnymi pasami pionowym po środku i poziomym przy czole, ornacie złotym i dalmatyce zielonej oraz ciżmach zielonych, z pastorałem o trzonie złotym i złotej krzywaśni w lewej ręce, oraz uniesioną do połowy w geście błogosławieństwa ręką prawą. Z lewej strony, pomiędzy wieżami, postać św. Piotra Apostoła z lekką czupryną i brodą, w dalmatyce zielonej i ciżmach zielonych, z dwoma skrzyżowanymi kluczami złotymi (o trzech wyszczerbieniach tzw. zębach) trzymanymi w dłoniach na piersiach.

Herb można umieszczać na: sztandarze, fladze, (w całości lub godło), pieczęciach urzędowych i innych oznakach władz miejsko-gminnych (burmistrza, jego zastępcy, członków zarządu, przewodniczącego rady i jego zastępców, członków rady), na budynkach, które są siedzibą władz samorządowych miasta i gminy, a także we wnętrzach tychże budynków, budynkach będących własnością samorządu, na pismach, okolicznościowych drukach, wizytówkach władz miejsko-gminnych (za zgodą rady, a także niższych urzędników Zarządu), na tablicach pamiątkowych fundowanych przez władze samorządu, słupach granicznych tzw. witaczach, pojazdach, transparentach umieszczanych przy drodze. Używanie herbu przez osoby nieurzędowe jest dopuszczalne za zgodą Rady Miejskiej. Może ono mieć jednak charakter tylko czasowy.

dr Gerard Kucharski
Uniwersytet im. A. Mickiewicza
w Poznaniu